

KUD 005(496.51-2)

**IDENTIFIKIMI I KARAKTERISTIKAVE KRYESORE TË BVM-VE NË
REGJIONIN E PEJËS**

Sokol J. Domniku
sdomniku@gmail.com

Abstrakt

Sektori i bizneseve të vogla dhe të mesme luan një rol të rëndësishëm në zhvillimin ekonomik të çdo vendi, e në veçanti për Kosovën që është duke kaluar në fazën e tranzicionit në një kahje drejt ekonomisë së tregut. Në këtë punim do të shfaqen karakteristikat kryesore të organizimit të bizneseve të vogla dhe të mesme (në tekstin e mëtejshëm BVM-ve) në regjionin e Pejës, u bërë përshkrimi i vend ndodhjes së tyre, veprimtarisë, organizimit, menaxhimit si dhe përgjegjësinë ligjore që e bartin. Më tej do të bëhet një analizë dhe një diskutim nga të dhënat e gjetura që mbështeten në një hulumtim empirik të realizuar nëpërmes anketimit të BVM-ve në regjionin e Pejës. Pjesa e fundit do të përfshijë pjesën e rekomandimeve të cilat kanë për qëllim përmirësimin e kushteve aktuale të BVM-ve qoftë për nga aspekti i jashtëm por edhe ai i brendshëm që kanë për qëllim rritjen e performancës së tyre. Punimi me titullin e lartcekur është shumë aktual duke u mbështetur për nga aspekti i vështirësive që i kanë BVM-të sot, mirëpo edhe për nga aspekti i rolit të tyre si sektor shumë i rëndësishëm në ndikimin e tyre në zhvillimin e qëndrueshëm ekonomik që manifestohet nëpërmes zbutjes së papunësisë, rritjes së prodhimit vendor, përmirësimit të bilancit tregtar, rritjes së shkallës së investimeve në regjionin e Pejës, etj.

Fjalët kyçe: BVM-të, Menaxhim, Organizim, Përgjegjësi ligjore, Veprimtari.

JEL Kualifikimi: R10; R12; R39;

1. Hyrje

Karakteristikat e organizimit të BVM-së në Kosovë janë të shumta, duke filluar nga roli dhe rëndësia e BVM-së, kontributi i tyre në ekonomi, forma e veçantë e mënyrës së operimit dhe organizimit, etj. Sektori i BVM-së luan një rol të rëndësishëm në zhvillimin ekonomik për çdo vend në botë, e sidomos për Kosovën që është duke kaluar në fazën e tranzicionit drejt ekonomisë së tregut ku pothuajse të gjitha firmat e biznesit klasifikohen si biznese të vogla ose të mesme. Vitet e 90-ta për biznesin kosovarë ishin jashtëzakonisht të vështira. Hapësira afariste ku ata vepronin ishte e mbushur me ligje diskriminuese dhe ndërhyrje arbitrare të zyrtareve të atëhershëm të një sistemi okupues. Mundësitë për zhvillimin e biznesit privat ishin shumë të vështira e në veçanti për gjininë

femërore. Megjithatë, përkundër kushteve të jashtëzakonshme të operimit, kosovarët edhe në atë kohë treguan se posedojnë atributet e ndërmarrësit, siç ishte guximi dhe gatishmëria për tu ballafaquar me një shkallë të lartë të riskut. Në vitin 1999 me përfundimin e luftës në Kosovë, rrethanat për krijimin dhe zhvillimin e firmave të biznesit ndryshuan dukshëm duke krijuar mundësi shumë më të favorshme.

Duhet cekur se BVM-të demonstrojnë një shkallë të lartë të novacioneve, fleksibilitetit dhe adaptimit ndaj ndryshimeve të cilat ndodhin në rrethinë. Prandaj, duhet vënë në dukje ndikimin e BVM-së në rritjen e punësimit në vend si dhe në përgjithësi në nxitjen e zhvillimit ekonomik duke nënkuptuar dinamizmin e ekonomisë. Në shumicën e vendeve të botës ndikimi i BVM-së është pozitivisht i jashtëzakonshëm me ç'rast ky ndikim manifestohet në rritjen e punësimit, rritjen reale ekonomike, reduktimin e varfërisë, nxitjen e kërkimeve shkencore, novatorizmin, etj.

Prandaj, synim kryesor i këtij punimi është që me grumbullimin, paraqitjen dhe prezantimin e të dhënave teorike dhe empirike, është arritur të konstatohet mënyra e organizimit të BVM-së e në veçanti të vijmë deri te konkludimet dhe analizat e trendit zhvillimor dhe organizativ të BVM-së në regjionin e Pejës.

Përgjithësisht në këtë punim synohen të arrihen këto qëllime:

- të bëhet njohja e kapacitetit dinamik të BVM-së
- të potencohet rëndësia e BVM-së në ushqyerjen e zhvillimit shoqëror në Kosovë
- të paraqiten të dhënat empirike në lidhje me krahasimin e gjendjes së BVM-së në Kosovë për nga aspekti i llojit dhe i veprimtarisë së tyre dhe krahasimit në periudha të caktuara kohore.
- Të ofrohen rekomandime që mund të kenë ndikim në përmirësimin gjendjes së BVM-ve të regjionit të Pejës.

Aspekti teorik do të krijojë një tablo bazë për kuptimin e koncepteve themelore të BVM-ve, përderisa të dhënat empirike do të ofrojnë të dhëna në lidhje me pozitën dhe gjendjen e BVM-ve në regjionin e Pejës duke përshkruar karakteristikat kryesore të tyre.

2. Kuptimi dhe klasifikimi i BVM-së

Pasi që pothuajse në të gjitha vendet në të cilat dominon sistemi i ekonomisë kapitaliste ose edhe asaj socialiste, përcaktimi dhe definimi i BVM-së nuk është i njëjtë në të gjitha vendet me ç'rast edhe lirshëm mund të konstatojmë që nuk ka ndonjë përkufizim të përgjithshëm rreth definimit të BVM-së. Janë dhënë shumë përcaktime sasiore dhe cilësore rreth kësaj problematike nga organizata dhe institucione të ndryshme shkencore akademike dhe financiare. Shtypi në mënyrë të vazhdueshme e përkufizon biznesin e vogël si një biznes me më pak se 100 punëtorë, ndërsa “SBA” (*administrata e biznesit*

të vogël) e përkufizon “si një biznes që zotërohet, vepron në mënyrë të pavarur dhe nuk vepron mbi fushë veprimtarinë e tij”.

Në Francë termi biznes i vogël nënkupton ndërmarrjet e vogla dhe të mesme, mirëpo ky term përjashton kompanitë të cilat i kanë më pak se 10 të punësuar. Në vende të tjera si Britania e Madhe dhe Danimarka, standard për klasifikimin e bizneseve e kanë numrin e të punësuarve mirëpo e marrin parasysh edhe nivelin qarkullimit. Nga kjo nënkuptojmë se në një vend që një biznes i caktuar klasifikohet si i vogël, në vendin tjetër mund të radhitet dhe klasifikohet si biznes i mesëm. Konkretisht, një biznes i vogël në Britaninë e Madhe (me më pak se 200 të punësuar) në Danimarkë klasifikohet dhe konsiderohet si biznes i mesëm. Shembull tjetër e kemi shtetin e Tajlandës e cila bizneset e vogla i konsideron ato biznese të cilat i kanë të punësuar më pak se 50 punonjës, përderisa biznes të mesëm ato të cilat i kanë të punësuar prej 50 – 200 punonjës.¹⁴⁶

Në vijim në tabelën 1, do të prezantohet mënyra e klasifikimit të BVM-së sipas standardit të Bankës botërore dhe Unionit Evropian¹⁴⁷:

Tabela 1. – Klasifikimi i BVM-së sipas: Bankës botërore dhe Unionit Evropian

Nr.	Emërtimi	Nr i Punëtorëve (Banka Botërore)	Nr i punëtorëve (sipas UE-së)
1.	Mikro-ndërmarrje	1 – 5	1 – 9
2.	Ndërmarrje të vogla	6 – 25	10 – 49
3.	Ndërmarrje të mesme	25 – 250	50 – 249

3. Veprimtaria – Menaxhimi – Përgjegjësia ligjore e BVM-së në Republikën e Kosovës (të dhëna statistikore të nxjerra nga hulumtimi empirik)

Në mënyrë që punimi ti krijohet një karakter më real për nga aspekti i argumentimit të temës së përcaktuar, është bërë një hulumtim i BVM-së dhe kryesisht në bizneset e intervistuarat kanë qenë bizneset e regjionit të Pejës. Këndvështrimi i këtij hulumtimi është të ofrojë të dhëna në lidhje me vendin ku veprojnë BVM-të, veprimtarinë, menaxhimin, organizimin dhe përgjegjësinë ligjore të tyre. Në hulumtim janë përfshirë 82 biznese nga të cilat janë

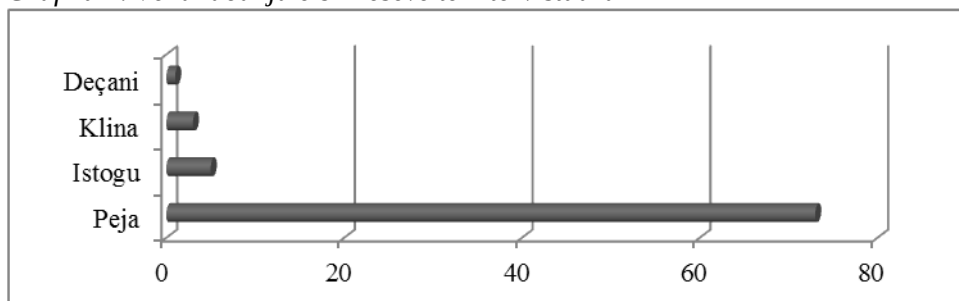
¹⁴⁶Phapruke Ussahawanitchakit (2008): Review of Business Research, fq. 16

¹⁴⁷ Domniku Sokol: “Bazat e biznesit”, fq. 79

intervistuar firmat nga të gjitha qendrat kryesore të regjionit përfshirë; Pejën, Deçanin, Istogun dhe Klinën.

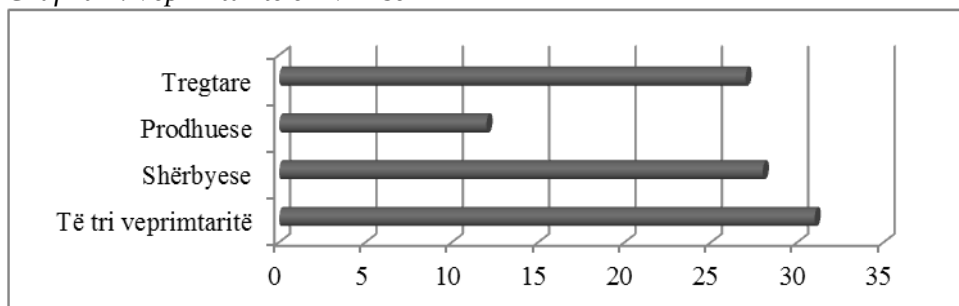
Nga 82 ndërmarrje¹⁴⁸ gjithsejtë sa janë intervistuar, 73 prej tyre kanë qenë nga qyteti i Pejës me rrethinë në mesin e të cilave biznese të vogla por edhe të mesme me ndikim të madh në ekonominë e Kosovës, 5 firma të biznesit kanë janë intervistuar në qytetësen e Istogut, 3 qytetës e Klinës, si dhe 1 nga qyteza e Deçanit.

Grafiku 1. Vendndodhja e bizneseve të intervistuar

BVM-të sipas llojit të veprimtarisë janë prodhuese, shërbyese dhe tregtare. Nga anketa e 82 firmave del se veprimtarinë tregtare e ushtrojnë 28% të BVM-ve, 12% të BVM-ve janë prodhuese, 28% të BVM-ve ushtrojnë veprimtari shërbyese ndërsa 32% të BVM-ve ushtrojnë më shumë se njëren prej veprimtarive të lartcekura.

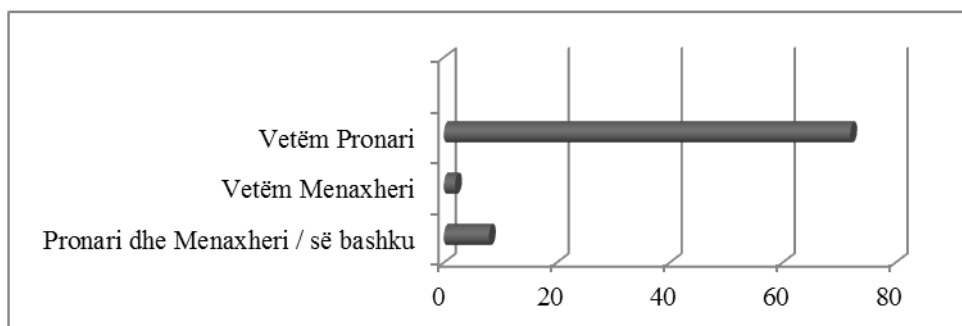
Grafiku 2. Veprimtaritë e BVM-së

Nga të dhënat e paraqitura në grafikun 2 vërehet se 32% e BVM-ve ushtrojnë më shumë se një veprimtari ndërsa vërehet shkallë e njëjtë e përqindjes tek veprimtaria shërbyese dhe ajo tregtare përderisa në veprimtarinë prodhuese kemi një përqindje më të vogël të BVM-së.

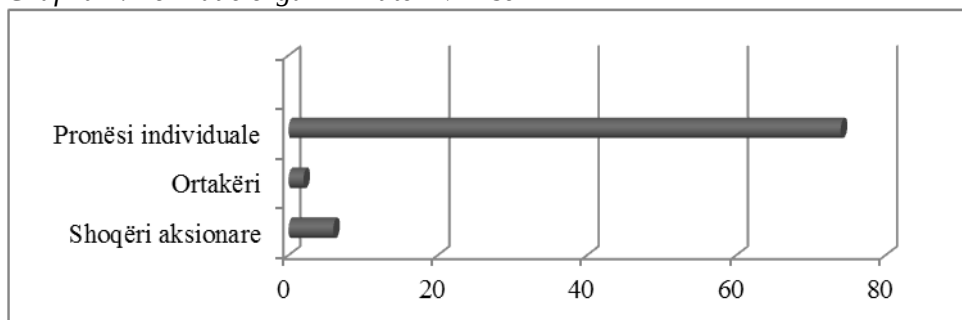
Grafiku 3. Menaxhimi i BVM-së

¹⁴⁸ Anketë-hulumtim i BVM-ve në regjionin e Pejës; realizuar nga studentët e Kolegjit Iliria – Dega në Pejë (Maj 2010)

Nëse i shikojmë të dhënat nga grafiku 3., atëherë mund të vërejmë rreth 90% të BVM-ve, procesin e menaxhimit të firmave të tyre e bëjnë vet pronarët, përderisa vetëm rreth 7% prej tyre menaxhohen nga menaxherët profesionistë, ndërkohë që 23% raste të identifikuar të BVM-ve drejtohen së bashkërisht nga pronarët dhe menaxherët e firmave.

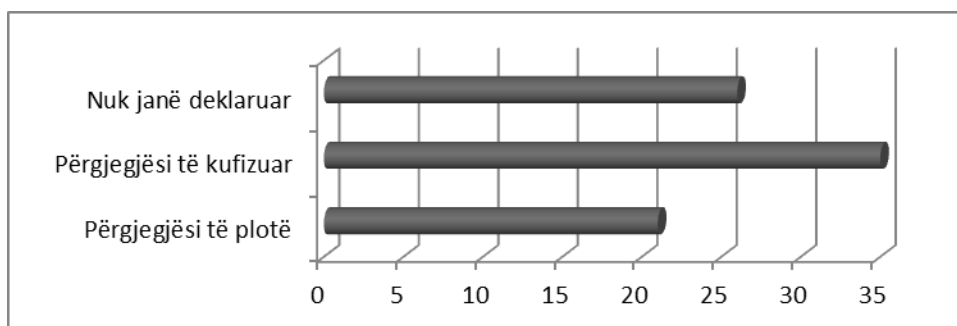
Grafiku 4. Format e organizimit të BVM-së

Në bazë të të dhënave nga hulumtimi i bërë në lidhje me identifikimin e formës së organizimit të BVM-së, del se rreth 90% të BVM-ve i takojnë pronësisë individuale të cilat pasohen me pjesëmarrjen e formës së shoqërisë aksionare me rreth 7% prej tyre përderisa së fundmi rënkohej forma e pronësisë së partneritetit me vetëm 3% të BVM-ve.

Sipas të dhënave të prezantuara në grafikun 5., 82 nga BVM-të janë deklaruar vetëm 46 prej tyre që në përqindje paraqet 56% prej tyre, përderisa 26 prej BVM-ve respektivisht 21% të tyre nuk janë deklaruar fare. Forma ligjore me përgjegjësi të plotë aplikohet nga 21 BVM-të që në përqindje shprehet në 26%, përderisa 35 prej tyre janë deklaruar se kanë përgjegjësi ligjore të kufizuar dhe që në përqindje shprehen në 43%.

Grafiku 5. Përgjegjësitë ligjore të BVM-ve

4. Diskutime dhe analizë

Sipas të dhënave të përfshira në punim e në veçanti gjetjeve, mund të konstatojmë se tregu kosovar dhe ndërmarrësia kosovare përputhet krejtësisht me vlerat e ekonomisë së tregut ku përfshihen iniciativa private, konkurrenca e plotë, si dhe të parimeve të një sistemi të hapur ekonomik dhe kapitalist. Iniciativa private është dominante në të gjitha vendet e shoqërive kapitaliste në kuptimin industrial por edhe në atë të BVM-së, por edhe sistemeve socialiste por në kuptimin vetëm të biznesit të vogël. Tregu kosovar, e në veçanti ai i regjionit të Pejës, dominohet me veprimtaritë të ndryshme ndërmarrëse përfshirë tregtinë, shërbimin por edhe në një masë edhe prodhimin.

Pjesëmarrja e pronësisë individuale është e theksuar në raport me format e tjera të organizimit të BVM-ve, çka dhe përshtatet me statistikat e pothuajse të gjitha vendeve të tjera kapitaliste të cilat kanë një zhvillim të qëndrueshëm ekonomik dhe në vendet të cilat pjesëmarrja e pronësisë individuale është dominante.

Çka mund të vërehet ndoshta si mangësi për nga aspekti i menaxhimit të BVM-ve, është fakti se në numër të lartë BVM-të drejtohen nga pronarët e tyre e jo nga menaxherët të cilët mund të kenë aftësi dhe shkathtësi më të mëdha për ta bërë këtë punë. Kjo nuk duhet nënkuptuar që të gjithë pronarët nuk i kanë këto attribute profesionale, por nëse merret nga shumica e pronarëve, dihet shumë mirë se njëra nga dobësitë kryesore të pronarëve të firmave të biznesit janë aftësitë dhe shkathtësitë e ulëta që ata i posedojnë dhe që në shumë raste këto attribute mund të ndikojnë që vendimet gjegjësisht vendimmarrja të mos jetë efektive dhe kjo ti krijon mundësi bizneseve që të shkojnë drejt një dështimi të sigurt. Autoriteti i plotë në marrjen e vendimeve është njëra nga armët më të fuqishme, mirëpo “zgjedhja e alternativës më të duhur nganjëherë mund të mos jetë edhe zgjedhja e alternativës së duhur”.

Shumica e BVM-ve aplikojnë përgjegjësi ligjore të kufizuar, çka në shumë aspekte ndërmarrësve e posaçërisht partnerëve ose aksionarëve u krijon një përparësi për nga aspekti i obligimeve por edhe i përfitimeve.

Vërehet një numër i konsiderueshëm i BVM-ve që fare nuk janë deklaruar dhe kjo mund të ketë ndodhur si rezultat i dy arsyeve; së pari ata nuk e

kanë idenë për përgjegjësinë ligjore të firmës, dhe së dyti nuk kanë pasur dëshirë të deklarojnë një përgjigje të tillë.

5. Rekomandime

Duke u mbështetur në të dhënat teorike dhe ato praktike, mund të vijmë në konstatimet si në vijim:

1. Duhet të stimulohet organizimi i ndërmarrjeve në formë të shoqërive aksionare (korporatave) si një formë optimale e cila do të ndikonte në investimin edhe të shumave më të vogla të fondeve financiare që zotërojnë individët dhe familjet dhe në të njëjtën kohë do të ndihmonte në financimin e projekteve që nuk mund të financohen vetëm nga burimet vetanake ose edhe nga kreditë bankare.
2. Struktura e BVM-ve sipas veprimtarive ekonomike tregon se duhet mbështetur me politika makroekonomike cilësore ndërmarrjet prodhuese dhe shërbyese, në mënyrë që tregu i vendit të furnizohet nga ndërmarrjet prodhuese dhe shërbyese vendore dhe kjo të ndikojë në përmirësimin e bilancit tregtar në vend i cili në Kosovë është shumë brengosës.
3. Menaxhimi i BVM-ve duhet besuar menaxherëve profesionistë të cilët në bazë të dijes dhe përvojës që e kanë, dinë në mënyrë shumë më të saktë ti identifikojnë nevojat e tregut përfshirë kërkesat e furnizimeve, shitjeve, tregun financiar, etj.
4. Pronarët duhet investuar në vetvete nëse nuk dëshirojnë që biznesin e tyre t'ua drejton dikush tjetër. Kjo nënkupton se ata duhet vijuar trajnime dhe kurse të ndryshme profesionale të fushës së biznesit dhe menaxhimit. Kjo do ty krijonte një mundësi më të mirë që vendimet e tyre të jenë më efektive dhe kjo të ndikojë që performanca e bizneseve të tyre të ketë një shkallë më të lartë të rritjes.

Marrja parasysh e rekomandimeve të mësipërme në mënyrë të theksuar do të ndikonte që të ngritët vetëdija dhe aftësia ndërmarrëse, mirëpo edhe do të krijoheshin kushte më të mira për rritjen e investimeve në vend. Rritja e investimeve në vend do të ndikonte që të shfrytëzohet në mënyrë më racionale potenciali i tregut të regjionit të Pejës mirëpo këtë duhet nënkuptuar edhe në nivelin e ekonomisë kombëtare për nga perspektiva e biznesit dhe e ndërmarrësisë.

6. Referencat

1. Domniku Sokol (2010): “*Bazat e Biznesit*”, Ligjërata të autorizuar, FSHAB – Pejë
2. Phapruke Ussahawanitchakit (2008): Review of Business Research, fq. 16, Cambridge University, ShBA.
3. Anketë – Hulumtim: “*Identifikimi i karakteristikave kryesore të BVM-ve në regjionin e Pejës*”, Realizuar nga studentët e Kolegjit Iliria – Dega në Pejë, Pejë, Maj 2010.